

บรรณาธิการกลาง

เกรวาทในเอเชียอาคเนย์

ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความในวารสาร *สังคมวิทยา* มานุษยวิทยา ฉบับพิเศษคราวนี้ รวบรวมจากผลงานวิจัย บางส่วน ในโครงการส่งเสริมกลุ่มวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส (RTA5880010) ภายใต้การสนับสนุน โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งผมทำหน้าที่เป็นหัวหน้าโครงการ. บาง ส่วนของผู้ร่วมวิจัยได้นำเสนอบทความเหล่านี้ ในการประชุมวิชาการปีที่หนึ่งของโครงการฯ ภายใต้หัวข้อ “เถรวาทในเอเชียอาคเนย์: ศิลปะ สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม”, จัดขึ้น ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ระหว่างวันที่ 19-20 ธันวาคม พ.ศ. 2559 ที่ผ่านมา. การประชุม ครั้งดังกล่าว จัดขึ้นภายใต้ความร่วมมือระหว่างหลายหน่วยงาน, ได้แก่: สำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัย (สกว.), คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สภาคณบดี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ แห่งประเทศไทย และศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

กล่าวโดยภาพรวม โครงการวิจัยฯ ซึ่งดำเนินงานภายใต้กรอบเวลาสามปี ต้องการ สร้างพื้นที่ศึกษาร่วม สำหรับนักวิจัยต่างระดับประสบการณ์และประเด็นเชี่ยวชาญเฉพาะตัว จะได้มีโอกาสมาเรียนรู้และทำงานวิชาการร่วมกันในแบบบูรณาการ, หมายถึงว่านักวิจัยจะ ได้รับการสนับสนุนให้ทำงาน เพื่อสร้างความรู้ต่อยอดตามความสนใจเฉพาะที่ตนเอง ได้บ่มเพาะมา โดยก็จะถูกคาดหวังในขณะเดียวกันด้วย ให้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ทางวิชาการระหว่างกัน ในด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ และข้อมูล ทั้งที่มีอยู่ แล้วโดยพื้นฐาน และที่จะงอกเงยขึ้นในขั้นตอนของการทำงาน, ทั้งนี้โดยคาดหวังว่าในที่สุด นอกเหนือจากการผลิตองค์ความรู้ใหม่ที่เป็นเป้าหมายหลักแล้ว ทางโครงการฯ ยังจะ สามารถฝึกฝนนักวิจัยรุ่นใหม่เพื่อเป็นกำลังทางวิชาการต่อไปในภายหน้า ตามความ คาดหวังของ สกว. สำหรับการสนับสนุนโครงการกลุ่มวิจัยประเภทนี้ด้วย. ด้วยเหตุนี้ นอกเหนือจากการดำเนินงานวิจัยตามปกติ ทางโครงการฯ จึงได้จัดให้มีกิจกรรมสังสรรค์ วิชาการขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ทั้งที่กระทำการภายในระหว่างนักวิจัยของโครงการฯ เอง ใน รูปการประชุมประจำเดือน และที่เป็นการจัดประชุมวิชาการประจำปี เพื่อเสนอความรู้และ รับฟังข้อวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ทรงคุณวุฒิและสาธารณะ อย่างเช่นในคราวนี้. ทางโครงการฯ มุ่งหวังจะมีส่วนร่วมสร้างประชาคมวิชาการด้านสังคมศาสตร์-มนุษยศาสตร์ที่เข้มแข็ง โดย เริ่มต้นจากในขอบเขตเล็กๆ ของตนเองก่อน จากนั้นจึงหาทางขยายไปสู่แวดวงสาธารณะ

ในระดับที่กว้างขวางขึ้น. “พื้นที่ความรู้” ที่ถูกเลือกใช้เป็นเวทีศึกษาร่วมของนักวิจัยในโครงการฯ กำหนดอย่างกว้างให้เป็นเรื่องการบุกเบิกและทำความเข้าใจความสลับซับซ้อนในมิติต่างๆ ของวัฒนธรรมพุทธศาสนาเถรวาท ภายใต้บริบทความเป็นภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ กำหนดกรอบเวลาเริ่มจากช่วงต้นสหัสวรรษที่สองหลังคริสตกาล ซึ่งถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในพัฒนาการเถรวาทของภูมิภาคดังกล่าว (ดังจะอธิบายถึงต่อไปข้างหน้า) มาจนถึงปัจจุบัน.

“เถรวาท” เป็นนิกายพระพุทธศาสนาเก่าแก่ นับถือกันว่าได้ทรงจำหลักพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ประมวลขึ้นเป็นหมวดหมู่ตั้งแต่เมื่อคราวสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งแรก ภายหลังจากพุทธปรินิพพานไม่สู้ช้านานนักว่าได้แม่นยำ¹. ความเป็น “เถรวาท” ที่แยกความแตกต่างได้จากพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน มีต้นเค้ามาจากมติสงฆ์ในชมพูทวีปที่ไม่ลงรอยกัน ในเรื่องข้อปฏิบัติบางประการตามพระธรรมวินัย จนถูกปรารภเป็นเหตุแห่งการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่สอง เมื่อภายหลังจากพุทธปรินิพพานราวประมาณหนึ่งศตวรรษ ทำให้สงฆ์แตกแยกกันเป็นสองกลุ่ม, กลุ่มหนึ่งเรียกว่าพวก “สถวีรวาท” ได้เป็นต้นกำเนิดของเถรวาทต่อมา ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเรียกว่าพวก “มหาสังฆิกะ” เป็นต้นกำเนิดของมหายาน (พระธรรมปิฎก 2540). พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ใช้ภาษาบาลีเป็นหลักสำหรับถ่ายทอดคำสั่งสอน² ได้รุ่งเรืองอยู่ในอินเดียและศรีลังกามาก่อน³ ต่อมาจึงได้แพร่หลายเข้ามาสู่เอเชียอาคเนย์. ในปัจจุบันพุทธศาสนาเถรวาทได้กลายเป็นศาสนาหลักของพลเมืองในหลายพื้นที่ของภูมิภาคดังกล่าว, ได้แก่ในประเทศไทย, พม่า, ลาว และ กัมพูชา, ต่อเนื่องไปจนถึงพื้นที่ทางภาคตะวันตกของมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนกับเป็นศาสนารองของพลเมืองในรัฐอัสสัมของอินเดีย และในบังคลาเทศ.

¹ สำหรับแง่มุมพินิจทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ว่าด้วยกำเนิดและพัฒนาการของ “เถรวาท” ควรดู: Skilling (2009); Skilling et al. (2012); Norman (1990), (2007, 183-198); Gombrich (1988); Dutt (1970); Rahula, (1956); Adikaram (1946); Masuda (1925, 1-78).

² ในคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาท เรียกภาษาบาลีว่าเป็นภาษาของชาวแคว้นมคธ ซึ่งเป็นดินแดนที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้และใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเผยแผ่พระศาสนา ชาวพุทธเถรวาทจึงถือกันว่าบาลีเป็นภาษาเก่าแก่ที่สุดของพระพุทธศาสนา.

³ เถรวาทยุคแรกในศรีลังกา ตั้งมั่นที่สำนักมหารวิหารเมืองอนูราชปุระ. ต่อมามีนิกายย่อยแยกออกไปอีกสองนิกายได้แก่กัษยคีรีวิหาร และเชตวนา; ในอินเดียเถรวาทแพร่หลายมากทางตอนใต้ของอนุทวีป ทั้งปากตะวันออกและตะวันตก (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2553, 61).

พุทธศาสนาแบบ “เถรวาท” แพร่หลายเข้ามาในเอเชียอาคเนย์ตั้งแต่เมื่อใด เป็นประเด็นที่ปราชญ์และนักวิชาการในพุทธศาสนาให้ความสนใจมาแล้วช้านาน. โดยทั่วไปมักเชื่อกันโดยอ้างอิงจากคัมภีร์บาลีหลายฉบับ ที่รจนาขึ้นในศรีลังการะหว่างช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 4-5 ได้แก่ *อรรถกถาพระวินัยปิฎก (สมันตปาสาทิกา)* (มหามกุฏราชวิทยาลัย 2525ก, 111-120) ที่ *ปวงส์* (Oldenberg 1879, 159-160) และ *มหาวงส์* (Geiger, 1912) ว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับการที่พระเจ้าอโศกแห่งชมพูทวีป ทรงส่งพระสมณทูตสองรูป ได้แก่ พระโสณกะและพระอุตตระ พร้อมกับคณะ เข้ามาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนสุวรรณภูมิภายหลังการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่สาม ณ เมืองปาฏลิบุตร ตั้งแต่ในศตวรรษที่ 3 ก่อนคริสตกาล, โดยที่ได้มีการตีความกันมาในวัฒนธรรมพุทธศาสนาของภูมิภาคอย่างน้อยตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 15 ดังปรากฏในศิลาจารึกกัลยาณีของพระเจ้าธรรมเจดีย์ ว่า “สุวรรณภูมิ” ในที่นี้ ควรหมายถึงหัวเมืองมอญทางตอนใต้ของพม่า (Taw Sein Ko 1925, 4). อย่างไรก็ดี หลักฐานโบราณคดีร่วมสมัย ที่จะยืนยันการปรากฏตัวของเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ได้ อันได้แก่บรรดาจารึกในพุทธศาสนาที่ใช้ภาษาบาลีเป็นหลัก ล้วนแล้วแต่มีอายุตั้งแต่ราวกลางสหัสวรรษแรกหลังคริสตกาลลงมาแล้วทั้งสิ้น; จารึกบาลีรุ่นเก่าเหล่านั้น พบหลักฐานในวัฒนธรรมท้องถิ่นของภูมิภาคหลายวัฒนธรรม, ได้แก่ “ผิว” (Pyu) และ “มอญ” (Mon) ในดินแดนพม่าตอนกลางและล่าง รวมถึงทวารวดีในดินแดนประเทศไทยและลาว, สำหรับในเขมร เรายังไม่พบหลักฐานชัดเจนสำหรับจารึกภาษาบาลีที่เก่าแก่ขึ้นไปจนถึงช่วงสหัสวรรษแรกหลังคริสตกาล⁴. นอกเหนือจากการใช้ภาษาบาลีถ่ายทอดเรื่องราวศาสนา วัฒนธรรมเถรวาทยุคต้นของเอเชียอาคเนย์ แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลด้านคติความเชื่อและรูปแบบงานศิลปกรรมในพุทธศาสนา จากอินเดียทั้งภาคเหนือ

⁴ กล่าวโดยภาพรวมในระดับภูมิภาค เถรวาทปรากฏตัวในเขตวัฒนธรรมผิวในพม่าตอนบน, มอญในพม่าตอนล่าง และทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย มาแล้วอย่างน้อยตั้งแต่ราวในกลางสหัสวรรษแรกหลังคริสตกาล; สำหรับในลาว และกัมพูชาหลักฐานการปรากฏของเถรวาทยุคต้นค่อนข้างเบาบาง โดยในลาวพบจารึกภาษามอญร่วมกับพระพุทธรูปยืนจำหลักศิลาศิลปะแบบทวารวดีที่ใกล้กับเวียงจันทน์กำหนดอายุราวคริสต์ศตวรรษที่ 7-8 แสดงว่าพุทธศาสนาเถรวาทแบบทวารวดีน่าจะแพร่เข้าไปในลาวด้วย ส่วนในเขมรพบหลักฐานจารึกภาษาบาลีเก่าแก่ที่สุด มีอายุเพียงในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 14. สำหรับหลักฐานโบราณคดียุคเก่า ที่ยืนยันการปรากฏตัวของเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ ควรดู: Skilling (2003, 87-112; 1997, 93-107; 2014, 58-68); U Thein Lwin et al. (2014, 63-68); Assavavirulhakarn (2010). เรื่องความเป็นมาของเถรวาทในพม่าควรดู: Ray (2002).

และใต้ และยังอาจรวมถึงศรีลังกา ก็ยังแสดงให้เห็นถึงการสร้างเครือข่ายวัฒนธรรมพุทธศาสนาที่สัมพันธ์กันในภูมิภาคด้วย.

ในช่วงต้นสหัสวรรษที่สองหลังคริสตกาล ได้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองและวัฒนธรรมครั้งสำคัญขึ้นหลายเหตุการณ์ ทั้งในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ คาบสมุทรมินเดีย และศรีลังกา ซึ่งล้วนส่งผลสะท้อนอย่างลึกซึ้งต่อพัฒนาการและการแพร่กระจายของพระพุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ ทั้งในช่วงระยะเวลานั้นและสืบต่อเนื่องภายหลังจากนั้นลงมาอีกช้านาน. เหตุการณ์สำคัญเหล่านั้น ประกอบด้วย:

(1) การรุ่งเรืองขึ้นมาของอาณาจักรพุกาม ในฐานะมหาอำนาจท้องถิ่น และศูนย์กลางพระพุทธศาสนาเถรวาทแห่งสำคัญ ในภูมิภาคด้านปากตะวันตกของผืนแผ่นดินใหญ่เอเชียอาคเนย์ ระหว่างกลางคริสต์ศตวรรษที่ 11 ถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13⁵, โดยพุกามได้แผ่ขยายอิทธิพลทางการเมืองและวัฒนธรรม เข้าครอบคลุมเขตวัฒนธรรมผิวและมอญในกลุ่มแม่น้ำอิระวดีตอนกลางและตอนล่างทั้งหมด ก็ยังอาจส่งอิทธิพลทางวัฒนธรรมพระพุทธศาสนา เข้ามาในดินแดนภาคเหนือและภาคกลางของประเทศไทยด้วย.

(2) การล่มสลายของศูนย์กลางพระพุทธศาสนาหายานในอินเดียภาคเหนือ ด้วยเหตุถูกรุกรานต่อเนื่องจากพวกนอกรีตพุทธศาสนา ได้แก่งอทัพมุสลิมจากทางตะวันตก ทำให้ทั้งพระสงฆ์และฆราวาสจากแถบพุทธคยาและนาลันทา ซึ่งเคยเป็นแหล่งศูนย์กลางการศึกษาและจาริกแสวงบุญสำคัญที่สุดในโลกพุทธศาสนามาก่อน พวกกันลี้หนีภัยสงครามแตกกระสานซ่านเซ็น ไปอยู่ตามดินแดนต่างๆ ที่พุทธศาสนายังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่ ซึ่งนี้รวมถึงเอเชียอาคเนย์โดยเฉพาะพุกามด้วย ตั้งแต่เมื่อราวในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 12 (Filliozat 1969), โดยผู้คนที่เคลื่อนย้ายเข้ามาเหล่านี้ คงได้นำพาคัมภีร์ในพระพุทธศาสนา และศิลปะวิทยาการแขนงต่างๆ ติดตัวมาด้วยอย่างแน่นอน.

(3) การขึ้นมาใช้อำนาจทางการเมืองเป็นมหาอำนาจท้องถิ่นของอาณาจักรเขมร ในภูมิภาคด้านปากตะวันออกของผืนแผ่นดินใหญ่เอเชียอาคเนย์, โดยเขมรได้สถาปนา

⁵ ควบคุม Luce (1969, Vol. 1-3).

ศูนย์กลางทางการเมืองขึ้นที่เมืองพระนครในเขตเสียมราฐของกัมพูชา ตั้งแต่ราวในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 10 และได้แผ่อิทธิพลทางการเมืองต่อเนื่องมาทางตะวันตก โดยนำพาคติความเชื่อและรูปแบบศิลปกรรม เนื่องในศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานติดมาด้วย กระทั่งถึงในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทย โดยได้มีปฏิสัมพันธ์กับพุทธเถรวาทแบบทวารวดีที่มีอยู่มาก่อนแล้วในพื้นที่ด้วย ตั้งแต่เมื่อราวในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 11 จนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 13⁶.

(4) การปฏิรูปพุทธศาสนาเถรวาทครั้งใหญ่ในศรีลังกา ในรัชสมัยพระเจ้าปราคัมพาหุที่ 1 ตอนกลางคริสต์ศตวรรษที่ 12 ซึ่งทำให้เกิดการผนวกแปลงพุทธศาสนาเถรวาทสำนักใหญ่อื่นๆ ในศรีลังกา โดยเฉพาะได้แก่สำนักกัถยคีรีวิหาร ให้เข้ามาอยู่ภายใต้ร่มสำนักมหายาหารได้อย่างเป็นเอกภาพ, โดยที่กระแสปฏิรูปพุทธศาสนาในศรีลังกาครั้งนี้ มีชื่อเสียงขจรขยายไปในโลกของเถรวาทโดยภาพรวม ในฐานะเป็นการรื้อฟื้นแบบฉบับอันบริสุทธิ์ของพระพุทธศาสนา จึงส่งผลสะท้อนอย่างลึกซึ้งมาถึงเอเชียอาคเนย์ด้วย ทำให้มีพระสงฆ์จำนวนมากพากันเดินทางไปบวชแปลงและศึกษาพระธรรมวินัย ในสำนักมหายาหารแห่งศรีลังกา จากนั้นได้กลับมาฟื้นฟูและเผยแผ่พุทธศาสนาสำนักนี้ขึ้นใหม่ในเอเชียอาคเนย์⁷ ทำให้เกิดการกลืนกลายพุทธศาสนาเถรวาทสำนักเก่าแก่อื่นๆ ที่อาจแพร่มาจากศรีลังกาหรืออินเดียได้ตั้งแต่ก่อนหน้านั้น กระทั่งค่อยๆ สาบสูญไป เริ่มตั้งแต่ราวในครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 12 เรื่อยมา. กระนั้นก็ดี การกลืนกลายพุทธศาสนาเถรวาทนิกายเก่าแก่ต่างๆ ให้เข้ามาอยู่ภายใต้มาตรฐานของ “มหายาหาร” ที่เกิดขึ้นในเอเชียอาคเนย์

⁶ ครอบดู Woodward (2003).

⁷ กระบวนการกลืนกลายในยุคต้น ที่น่าจะเกิดขึ้นภายหลังรัชสมัยพระเจ้าปราคัมพาหุที่ 1 ไม่สู้ช้านาน ปรากฏร่องรอยในหลักฐานลายลักษณ์อักษรหลังลงมา ได้แก่ในศิลาจารึกกัลยาณีของพระเจ้าธรรมเจดีย์ ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15 กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระสงฆ์จากภูมิภาคต่างๆ พากันเดินทางไปบวชแปลงและศึกษาพุทธศาสนาในสำนักมหายาหารของศรีลังกา ในระหว่างช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 12; ในจำนวนนี้มีพระเถระ 5 รูปนำโดยพระฉับปฏ (Chapada) ซึ่งมีพื้นเพเดิมเป็นชาวเมืองมอญ ได้กลับมาเผยแผ่พุทธศาสนาและตั้งนิกายลังกาวงศ์ขึ้นใหม่ในอาณาจักรพุกามด้วย (Taw Sein Ko 1925, 6-15). นอกจากนี้เรายังพบหลักฐานร่วมสมัยในคริสต์ศตวรรษที่ 13 อยู่ในรูปสมณสาสน์ (Mahānāgākulasandesa) ส่งจากพระมหาเถระนาคเสนแห่งลังกาทวีป ไปถึงพระมหาเถระกัสสปะซึ่งเป็นเจ้าสำนักฝ่าย “อรัญ” ในเมืองพุกาม เชื้อเชิญให้พระสงฆ์พุกามเข้ามาร่วมอยู่ในสมณวงศ์อันบริสุทธิ์ (ชักชวนให้บวชแปลง) แห่งสำนักมหายาหาร ที่พระเจ้าปราคัมพาหุที่ 1 ได้ทรงฟื้นฟูขึ้นก่อนหน้านั้นด้วย (Frasch 2001, 85-97; Sirisena 1978, 72-73).

ก็อาจมีระดับความเข้มข้นน้อยกว่าที่เกิดขึ้นในศรีลังกา ซึ่งเป็นต้นกระแสนของการปฏิรูปพุทธศาสนาคราวดังกล่าว และนี่อาจเป็นเหตุผลด้วยที่ทำให้เราสามารถพบร่องรอยของเกรวาทนิกายโบราณ ตกค้างอยู่ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาของเอเชียอาคเนย์ ได้มากกว่าในศรีลังกาเองด้วย⁸.

ช่วงกลางสหัสวรรษที่สองหลังคริสตกาล ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 14-16 อาจถือได้ว่าเป็นยุคทองสำหรับการเผยแพร่และสถาปนาความเป็นปึกแผ่น ของพุทธศาสนาเกรวาทสายมหายาน (มักเรียกกันว่า “ลังกาวงศ์” ซึ่งเป็นผลมาจากการปฏิรูปพุทธศาสนาในศรีลังกา ตั้งแต่ในสมัยพระเจ้าปراجกรมพาทูที่ 1 ดังกล่าว) ในเอเชียอาคเนย์ซึ่งเกิดควบคู่กันไปกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองครั้งสำคัญในภูมิภาค ได้แก่การเสื่อมอำนาจทางการเมืองลงของอาณาจักรเขมร พร้อมกับ การขึ้นมาใช้อำนาจแทนที่ในพื้นที่ตอนกลางของเอเชียอาคเนย์ ของกลุ่มผู้นำชาวไท ซึ่งได้ก่อตั้งอาณาจักรล้านนา สุโขทัย อโยธยา และ ล้านช้าง ที่ล้วนนับถือพุทธเถรวาทเป็นศาสนาหลัก ขึ้นมาในดินแดนภาคเหนือและภาคกลางของประเทศไทย รวมถึงในประเทศลาว ในช่วงระยะเวลาที่เกือบจะไล่เลี่ยกัน คือระหว่างปลายคริสต์ศตวรรษที่ 13 ถึงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 14. ปรากฎการณ์สำคัญทางวัฒนธรรมอีกอย่างหนึ่งของภูมิภาค ได้แก่การเกิดขึ้นของศูนย์กลางพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทสำนักมหายาน ที่หัวเมืองมอญทางตอนใต้ของพม่า ตั้งแต่เมื่อราวในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 14 ซึ่งได้เป็นต้นแบบพระพุทธรูปเถรวาทสายลังกา ที่ได้แพร่ต่อมายังสุโขทัยและล้านนา ในช่วงกลางของศตวรรษเดียวกัน, ก่อนหน้าที่พระสงฆ์ในอาณาจักร

⁸ ร่องรอยการปรากฏตัวในเอเชียอาคเนย์ของเถรวาทนิกายย่อยที่อาจไม่ใช่มหายาน ในช่วงต้นสหัสวรรษที่สองภายหลังคริสตกาล มีหลายกรณีตัวอย่าง, เช่น: การปรากฏเรื่องเล่าชาดกบาลี 550 ชาติ แทนที่จะเป็น 547 ชาติ ตามอย่างคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาของสำนักมหายาน (มีการเพิ่มชาดกแทรกเข้ามาอีกสามเรื่อง ในลำดับที่ 497-499: เวลามาชาดก, มหาโกวินทะชาดก และสุเมธบัณฑิตชาดก) พบระดับฐานเจดีย์เพท-และตะวันออก และตะวันตก (โบราณสถานหมายเลข 1030 และ 1031) ในเมืองพุกาม กำหนดอายุในครั้งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 11 (Luce 1956, 291-307); การปรากฏตัวของนิกายสงฆ์ “อรัญ” ที่มีวัตรปฏิบัติเฉพาะตัวบางอย่าง แตกต่างไปจากสงฆ์เถรวาทที่รู้จักกันในปัจจุบัน ในพม่าตอนบนระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 13-16 (Than Tun U 1988a, 23-46; 1988b, 85-102); หรือว่าร่องรอยทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่อาจแสดงถึงการปรากฏตัวของเถรวาทนิกายก่อนหน้าลังกาวงศ์ ในภาคกลางของประเทศไทย ร่วมสมัยกับช่วงที่วัฒนธรรมเขมรแผ่อิทธิพลเข้ามาในพื้นที่ระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 11-13 ซึ่งไฮรัม วูดเวิร์ด (Hiram W. Woodward) เสนอให้เรียกว่า “นิกายอริยะ” (Woodward 1997, 115-116; 2003, 166-171).

ทั้งสองจะได้สร้างความสัมพันธ์โดยตรงกับคณะสงฆ์มหาวีหารแห่งศรีลังกา ในเวลาต่อมา? พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท (จากแหล่งต้นกำเนิดในภูมิภาคที่โดยังไม่ทราบแน่ชัด) ได้แพร่เข้าไปในเขมรทดแทนลัทธิพราหมณ์ฮินดูและพุทธศาสนาหายาน ภายหลังจากการเสื่อมอำนาจลงของอาณาจักรเขมรเมืองพระนคร ในคริสต์ศตวรรษที่ 14 (Skilling 1997, 93-107). สำหรับในภูมิภาคตอนบนของเอเชียอาคเนย์ พระพุทธศาสนาเถรวาทได้แพร่จากล้านนาผ่านเชียงใหม่ ขึ้นไปจนถึงสิบสองปันนาและซือเหมา ในระยะเวลาที่ไม่เก่าแก่ไปกว่าในรัชสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ ในคริสต์ศตวรรษที่ 15 (สุมิตร ปิติพัฒน์ และเสมอชัย พูลสุวรรณ 2546) และได้แพร่จากพม่าขึ้นไปถึงลุ่มแม่น้ำสาละวิน บริเวณรัฐฉาน พากตะวันตกต่อเนื่องกับเขตใต้คงของมณฑลยูนนาน ตั้งแต่ราวในรัชสมัยพระเจ้าบุเรงนอง ในคริสต์ศตวรรษที่ 16 หรือหลังจากนั้นลงมา (เสมอชัย พูลสุวรรณ 2552). พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทเพิ่งแพร่เข้าไปในรัฐอัสสัมของอินเดีย พร้อมกับกับการอพยพเข้าไปของคนไตบางกลุ่มจากพม่าตอนบน เช่นพวกไตฟ้าเก ไตตุรง ในช่วงไม่เกินสองสามศตวรรษที่ผ่านมา.

การดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ขึ้นหลังลงมา แม้ว่าจะยังสามารถยึดโยงความสัมพันธ์กับแหล่งต้นกำเนิดดั้งเดิมของนิกาย (โดยเฉพาะกับสำนัก

⁹ เหตุการณ์สำคัญคือการที่พระเจ้าลิไทแห่งกรุงสุโขทัยทรงโปรดฯ ให้นิมนต์พระมหาเถระเมธังกรจากมตะบันที่ใต้เคยไปบวชแปลงในศรีลังกา ให้เข้ามาเป็นพระอาจารย์ของพระองค์ โดยสถิตอยู่ ณ วัดป่ามะม่วง เมืองสุโขทัย เมื่อปี ค.ศ. 1361 (Griswold and na Nagara 1973, 91-128). คัมภีร์มูลศาสนาและชินกาลมาลินีกล่าวถึงพระมหาเถระอุทุมพรมหาสामी ซึ่งเป็นศิษย์ของพระมหาเถระกัสสปะแห่งสำนักอุทุมพรศิริ ในศรีลังกา อันเป็นสาขาย่อยของมหาวีหาร ได้ตั้งสำนักลังกาวงศ์ขึ้นใหม่ที่มตะบันในพม่าตอนล่าง ซึ่งสามารถดึงดูดพระสงฆ์จากท้องถิ่นต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ให้เดินทางไปศึกษาและบวชแปลง ในสำนักนี้เป็นจำนวนมาก โดยในจำนวนนั้นมีพระสุนนเถระและพระอินมัทสสีเถระจากสุโขทัยรวมอยู่ด้วย; ภายหลังพระเถระทั้งสองรูปนี้ ได้กลับมาตั้งสำนักลังกาวงศ์ขึ้นที่สุโขทัยและศรีสัชนาลัย เมื่อประมาณปี ค.ศ. 1342; พระสุนนเถระได้รับอาราธนาให้ไปเผยแผ่พุทธศาสนาลังกาวงศ์ในล้านนา เมื่อปี ค.ศ. 1369, โดยในปีถัดมาท่านได้ตั้งสำนักวัดสวนดอกขึ้น เป็นสาขาของลังกาวงศ์-รามัญวงศ์ แห่งแรกในเชียงใหม่ด้วย ดูการสืบค้นและอภิปรายเรื่องนี้ใน Griswold and na Nagara (1972, 21-152). เหตุการณ์อีกชุดหนึ่งที่แสดงถึงความสำคัญของเถรวาทลังกาวงศ์ในเอเชียอาคเนย์ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยได้ถูกกล่าวถึงในศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 2 ได้แก่การที่พระมหาเถระศรีศรทราราชจุลามาณี ศรีรัตนลังกาทวีป มหาสामी ซึ่งเป็นเชื้อสายพระราชวงศ์สุโขทัย ได้เดินทางไปยังที่ต่างๆ จนถึงอินเดียและศรีลังกา ได้บวชแปลงและศึกษาพุทธศาสนาในสำนักมหาวีหารจนได้เป็นพระเถระแล้ว จึงกลับมาที่สุโขทัย เมื่อราวปี ค.ศ. 1343-1344 (Griswold and na Nagara 1972, 21-152).

มหาวิหารในศรีลังกา) ได้ ในแง่ของการอ้างอิงการสืบสายสมณวงศ์ต่อเนื่องมา¹⁰ การใช้คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาบาลีชุดเดียวกันเป็นหลักอ้างอิง รวมถึงการยึดถือจารีตทางสงฆ์แบบเดียวกัน แต่ก็มีได้เป็นภาพจำลองอย่างเที่ยงตรงของรูปแบบพุทธศาสนาอันเป็นต้นเค้า, ทั้งนี้เพราะว่าเกรวาทเองเมื่อได้เข้ามาดำรงอยู่ในบริบทวัฒนธรรมท้องถิ่นต่างๆ ของเอเชียอาคเนย์ ก็จำเป็นต้องปรับปรนตัวเองให้เข้ากับเงื่อนไขทางด้านสังคมวัฒนธรรม และการเมืองของพื้นที่ รวมถึงยังต้องประนีประนอมกับระบบคุณค่าพื้นเมืองชุดอื่นๆ เพื่อร่วมกันก่อร่างสร้างอุดมการณ์ใหม่ของสังคม และสร้างความชอบธรรมให้กับปฏิบัติการต่างๆ ภายใต้อุดมการณ์เหล่านั้นด้วย¹¹. การปรับตัวทำนองนี้ ทำให้พุทธศาสนาเกรวาทแบบท้องถิ่นในเอเชียอาคเนย์ สามารถผลิตสร้างบุคลิกภาพและเอกลักษณ์เฉพาะตัว

¹⁰ ในคติเกรวาทสำนักมหาวิหาร ถือว่าการอุปสมบทที่ถูกต้องจำเป็นต้องกระทำภายใต้ความเห็นชอบขององค์คณะสงฆ์ของสำนัก ที่สืบวงศ์ในสายของตนเองต่อกันมาโดยบริสุทธิ์ ณ สถานที่และชั้นตอนพิธีกรรมที่เป็นไปตามพระวินัยบัญญัติอย่างเคร่งครัด. การยอมรับภิกษุต่างสำนักเข้ามาในคณะสงฆ์จำเป็นต้องบวชแปลงใหม่เสียก่อนเพื่อให้แน่ใจว่าบริสุทธิ์จริงจึงจะร่วมสังฆกรรมกันได้. ในกรณีที่เกิดภัยแก่พระศาสนาจนไม่มีผู้สืบต่อสมณวงศ์ ซึ่งเกิดขึ้นหลายครั้งในศรีลังกา เมื่อจะฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นใหม่ก็ต้องหาคณะสงฆ์ที่บริสุทธิ์ ซึ่งสืบวงศ์หรืออ้างรากเหง้ามาจากต้นกำเนิดเดียวกัน ไปเริ่มต้นประเพณีอุปสมบทกรรมใหม่. ดังนั้นการขยายตัวออกไปของสำนัก เพื่อไปตั้งมั่นในที่ต่างๆ และยังรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันอย่างเป็นเครือข่าย ในทางหนึ่งก็จะเป็นหลักประกันด้วยว่าสมณวงศ์จะไม่สูญสิ้นไปเสียทั้งหมด เพราะแม้ได้สาบสูญไปจากที่หนึ่ง ก็ยังมีเครือข่ายจากศูนย์กลางอื่นๆ ในเครือข่าย ที่จะเข้าไปช่วยกู้วงศ์พุทธศาสนากลับคืนมาอีกครั้งหนึ่งได้. หลักฐานจากคัมภีร์จุลวงศ์ของศรีลังกา กล่าวถึงการที่วงศ์พุทธศาสนาเสื่อมสูญไปจากเกาะลังกา เนื่องจากการเข้ามารุกรานของพวกโจฬะนอกรีตพุทธศาสนา ราวในช่วงเวลาที่ตรงกับคริสต์ศตวรรษที่ 11 กระทั่งพระเจ้าวิชัยพาหุที่ 1 ทรงกอบกู้เอกราชยึดเมืองอนูราธปุระและไปโลนนาปุระกลับคืนมาจากพวกโจฬะได้ ด้วยความช่วยเหลือจากกษัตริย์แห่งรามัญประเทศ (คือพระเจ้าอนิรุทธะแห่งอาณาจักรพุกาม) ทั้งยังได้อพยพคณะสงฆ์จาก "รามัญประเทศ" ไปเริ่มต้นพิธีอุปสมบทกรรมใหม่ให้แก่กุลบุตรบนเกาะลังกาด้วย (Luce 1969, 39-40). อย่างไรก็ตามนักวิชาการศรีลังกาในปัจจุบันมักมีความเห็นต่อกรณีนี้ว่า พระสงฆ์จาก "รามัญประเทศ" ที่เข้าไปฟื้นฟูพุทธศาสนาขึ้นใหม่ในศรีลังกา ก็น่าจะเป็นพระเถระชาวศรีลังกาที่ได้ลี้ภัยลี้ภัยพวกโจฬะข้ามทะเลมาอยู่ที่พุกามตั้งแต่ก่อนหน้านั้น จึงเป็นเครือข่ายอันบริสุทธิ์ของคณะสงฆ์ศรีลังกาเอง ที่สืบสายต่อเนื่องมาจากการที่พระมหินทเถระได้เข้ามาเผยแผ่พระศาสนา ภายหลังจากการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่สาม (Sirisena 1978, 16-35).

¹¹ ทั้งนี้ทำให้การเมืองกับศาสนาไม่เคยแยกจากกันได้อย่างเด็ดขาดตั้งแต่ครั้งโบราณ ยกตัวอย่างเช่นในศิลาจารึกศาลสูง (ภาษาเขมร) พบที่เมืองลพบุรี ลงศักราชตรงกับปี ค.ศ. 1025 ซึ่งนักประวัติศาสตร์ล้วนเห็นพ้องร่วมกันว่าเป็นหลักฐานเก่าแก่ที่สุด ที่แสดงให้เห็นถึงการเข้ามามีอิทธิพลทางการเมืองของเขมรที่เมืองลพบุรี ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ก็ได้เขียนเนื้อความแสดงให้เห็นถึงการมีอำนาจครอบงำทางการเมืองเหนือพื้นที่ ของพระเจ้าสุริยวรมันที่ 1 ผ่านการใช้ภาษาทางศาสนา กล่าวคือทรงแสดงให้เห็นถึงการอุปถัมภ์บำรุงและปกป้องศาสนา พร้อมทั้งขอให้นักบวชต่างๆ ซึ่งรวมถึงพระภิกษุทั้งมหายานและสรวีระ (เกรวาท) ณ ที่นั้น พากัน บำเพ็ญ "ตบะ" ถวายแด่พระองค์ (ยอร์ช เซเดส์ 2529, 159-163; Woodward 2003, 140). สำหรับความสำคัญของพระพุทธรูปต่อการเมืองสยาม ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 12-13 ครอบดู Wyatt (2001, 3-66).

แตกต่างกันไปตามวัฒนธรรมย่อย ซึ่งในบางกรณีสามารถรับรู้ความหมายในฐานะเป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ของเขตวัฒนธรรม หรือแม้แต่อัตลักษณ์ของรัฐชาติได้ด้วย¹². ในภาพกว้างอีกทางหนึ่ง การหยั่งรากลึกและแผ่ขยายตัวของพระพุทธศาสนาเถรวาทในเอเชียอาคเนย์ ยังเกิดขึ้นพร้อมๆ กับการสร้างระบบคุณค่าร่วมทางวัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงร้อยรัดผู้คนเข้าด้วยกัน เกิดเป็นเครือข่ายประชาคมทางพุทธศาสนาในระดับต่างๆ ซึ่งสามารถเชื่อมต่อความสัมพันธ์ หรือถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างยืดหยุ่นอีกด้วย¹³.

ตัวอย่างของการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ในโลกพุทธศาสนา ซึ่งแสดงความสัมพันธ์ภายในเกาะเกี่ยวกันเป็นโครงสร้าง ขณะเดียวกันก็ซ้อนเหลื่อมหรือพาดทับกับโลกวัฒนธรรมประเภทอื่นๆ ด้วย มีหลักฐานมาตั้งแต่ในประวัติศาสตร์ยุคต้นของพุทธศาสนา อย่างเช่นการเกิดขึ้นของสถานที่จาริกแสวงบุญ กระจายอยู่ในที่ต่างๆ ข้ามความเป็นแคว้นหรือเขตการเมืองวัฒนธรรมต่างๆ โดยเฉพาะกรณีสังเวชนียสถานสี่ตำบล ที่พระพุทธเจ้าทรงปรารภถึงด้วยพระองค์เองในมหาปริณิพพานสูตร ได้แก่สถานที่ประสูติ, ตรัสรู้, ปฐมเทศนา และปรินิพพาน ในฐานะเป็นอุดมสถานที่ซึ่งชนทั้งหลายผู้มีศรัทธา พึงจาริกไปถึงเพื่อระลึกถึงพระองค์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย 2525ข, 233-336). สถานที่จาริกแสวงบุญทางพุทธศาสนา ยังเพิ่มจำนวนมากขึ้นอีกในชมพูทวีป ในชั้นหลังจากพุทธปรินิพพานลงมาแล้ว¹⁴. การจาริกแสวงบุญระยะไกลข้ามเขตวัฒนธรรมในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ มีตัวอย่างในประวัติศาสตร์ เช่นกรณีพระมหาเถระผู้เป็นราชครูของกษัตริย์ล้านนา ได้จาริกไปนมัสการพระมหาธาตุเว-ซีโกน (Shwe-zigon) ถึงที่เมืองพุกาม

¹² พุทธศาสนาที่ถูกใช้เป็นอัตลักษณ์ของรัฐชาติสมัยใหม่ โดยยึดโยงกับอำนาจรัฐโดยตรง เห็นได้จากการส่งเสริมความเป็นพุทธอย่างเป็นทางการที่ทวีความเข้มข้นเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ พบเป็นปรากฏการณ์ร่วมสมัยในปัจจุบัน ทั้งในศรีลังกา พม่า และไทย.

¹³ สำหรับแง่มุมของพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งสัมพันธ์กับการสร้างขอบเขตวัฒนธรรมและการอ้างชาติพันธุ์ (ethnicity) ที่พาดทับพรมแดนรัฐชาติ ในปรากฏการณ์ร่วมสมัยของเอเชียอาคเนย์ ควรดูตัวอย่างงานศึกษา เช่น: Cohen (2000a, 141-154; 2000b, 2001, 227-247) และ เสมอชัย พูลสุวรรณ (2552).

¹⁴ ควรดู Huntington (1985; 1986a; 1986b; 1986c; 1986d; 1987a; 1987b).

หลายครั้งในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยได้บริจาคปัจจัยสำหรับปฏิสังขรณ์วัด และได้สร้างจารึกคำอุทิศไว้ ณ สถานที่นั้นด้วย (Luce and Ba Shin 1961, 330-337). การจารึกแสวงบุญทำนองนี้ นอกจากจะสามารถสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและรักษาความเป็นเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อความมั่นคงของพุทธศาสนาแล้ว ยังควรเป็นเหตุแห่งการถ่ายเทแลกเปลี่ยนถึงกันของรูปแบบศิลปกรรมและประติมานวิทยาในพุทธศาสนา ได้อย่างกว้างขวางด้วย. การสร้างตำนานทางพุทธศาสนา เพื่อผูกความสัมพันธ์ระหว่างดินแดนต่างๆ เข้าด้วยกัน ก็เป็นอีกวิธีหนึ่งในการสร้างและรักษาความสัมพันธ์ของเครือข่ายพุทธศาสนา มีตัวอย่างมาตั้งแต่ในคัมภีร์มหาวงศ์ ที่กล่าวถึงการเสด็จมายังลังกาทวีปด้วยพระองค์เองของพระพุทธเจ้า (Geiger 1912) ซึ่งสัมพันธ์กับการผนวกลังกาทวีปเข้าเป็นส่วนหนึ่งของภูมิศาสตร์พุทธศาสนา ที่มีชมพูทวีปเป็นศูนย์กลาง. ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์เอง ก็มีตำนานพื้นเมืองทำนองนี้อยู่มาก, เป็นต้นว่า ตำนานพระเจ้าเจดีย์ชเวดากอง เมืองย่างกุ้ง ที่เชื่อกันว่าได้เป็นสถานที่ประดิษฐานพระเศียรของพระพุทธเจ้า ที่นายพานิชของพม่าได้นำได้แก่ตปุสสะ และภัลลิกะ ได้รับประทานมาจากพระพุทธเจ้าโดยตรง ภายหลังทรงเสวยวิมุตติสุขครบเจ็ดสัปดาห์แล้ว ณ บริเวณพระมหาโพธิมณฑลสถานในชมพูทวีป (Stadtner 2011, 72-105; Moore et al. 1999), หรือการที่คนไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ มีความเชื่อแน่วแน่กันว่า พระพุทธเจ้าทรงประทับรอยพระบาทที่แท้จริงไว้รวม 5 องค์ในโลก ณ สถานที่ต่างๆ โดยในจำนวนนั้นมีรอยพระพุทธรบาทที่สระบุรี และรอยพระพุทธรบาทของพระพุทธเจ้าสี่พระองค์แรกแห่งภททกัปปที่เมืองโยนก (ล้านนา) รวมอยู่ด้วย¹⁵, ทั้งที่ในความเป็นจริง คัมภีร์อรรถกถากล่าวถึงการประทับรอยพระพุทธรบาทของพระพุทธเจ้าไว้เพียงสองสถานที่เท่านั้น คือที่ภูเขาสัจจพันธ์ และชายหาดแม่น้ำนันทานที ในชมพูทวีป¹⁶. นอกจากนั้นก็ยังมีเรื่องการผูกคติพระธาตุประจำปีเกิด และตำนานพระเจ้าเลียบโลกในเขตวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งเชื่อมโยงดินแดนต่างๆ เข้ามาอยู่ในเขตภูมิศาสตร์พุทธศาสนาเดียวกัน (สิงฆะ วรณสสัย 2558), เป็นต้น.

¹⁵ ดูการอภิปรายเรื่องนี้ใน นันทนา ชูติวงศ์ (2533, 36-63).

¹⁶ ดู "ปุณโณวาทสูตร, มัชฌิมนิกาย, อุปริปันณาสก" ใน มหามกุฏราชวิทยาลัย (2525ค, 442-449).

จากเรื่องราวความเป็นมาของเกรวาทในเอเชียอาคเนย์ ดังได้ปริทรรศน์มาแล้วโดยสังเขปแต่ข้างต้น แสดงให้เห็นว่าขอบเขตความสนใจของโครงการฯ ถูกสร้างขึ้นมาบนพื้นฐานการพาดทับกัน ของความซับซ้อนทางวัฒนธรรมของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์หลายชุด, เป็นต้นว่าในบริบทภูมิศาสตร์การเมือง “เกรวาท” ครอบคลุมพื้นที่หลายประเทศในปัจจุบันรวมกัน, ในบริบทวัฒนธรรม “เกรวาท” ครอบคลุมเขตวัฒนธรรมและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่หลากหลาย, และภายใต้บริบทเวลาทางประวัติศาสตร์ การดำรงอยู่ของ “เกรวาท” ในเอเชียอาคเนย์ครอบคลุมช่วงเวลายาวนานมากกว่าหนึ่งพันปี. พื้นที่ความรู้ดังกล่าวกว้างขวางเพียงพอ ที่จะรองรับความสนใจและภูมิหลังทางวิชาการที่หลากหลายของนักวิจัยที่ร่วมในโครงการฯ กับยังเป็นเวทีเหมาะสม สำหรับจะทดลองการทำงานร่วมกันของนักวิชาการต่างสาขาในแบบสหวิทยาการด้วย. ทั้งนี้ย่อมแน่นอนว่า ทางโครงการฯ มิได้มุ่งหวังการสร้างองค์ความรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์ ครอบคลุมพื้นที่ความรู้อันไพศาลดังกล่าว เพราะนั่นอาจเป็นภาระงานที่ควรคาดหวังได้ ก็แต่เฉพาะสำหรับการสานต่องานร่วมกันของนักวิชาการหลากหลายสาขา สืบต่อเนื่องไปอีกหลายรุ่นอายุ. ในทางตรงข้าม โครงการฯ จะทำได้เต็มตามศักยภาพของตนเอง ก็แต่มุ่งหวังให้นักวิจัยที่ได้มาร่วมงานกัน ได้มีโอกาสสำรวจความ “ไม่รู้” ของตนเองในพื้นที่ความรู้ที่กว้างขวางดังกล่าว พร้อมทั้งประเมินว่าบนพื้นฐานความพร้อมทั้งด้านความสนใจ ความท้าทาย ความคุ้นเคยต่อสนาม และทรัพยากรด้านข้อมูล ตนเองสามารถจะสร้างความรู้เพื่อเติมเต็มความ “ไม่รู้” นั้นได้ในขอบเขตและประเด็นใดบ้าง.

บทความที่ลงพิมพ์ในวารสาร *สังคมวิทยามานุษยวิทยาฉบับนี้* เป็นผลผลิตความรู้ชุดแรกของโครงการฯ ซึ่งยังไม่ได้เป็นภาพแทนขอบเขตความรู้โดยภาพรวมของโครงการฯ ได้ทั้งหมด ผมจึงหวังใจว่าผู้สนใจจะได้ติดตามความก้าวหน้าของโครงการฯ ที่จะนำเสนอต่อสาธารณะในลำดับต่อไปอีก รวมถึงบทสังเคราะห์ภาพรวมความรู้ ที่จะเผยแพร่เมื่อโครงการวิจัยฯ ได้ดำเนินเสร็จสมบูรณ์แล้วด้วย. สำหรับผลงานเผยแพร่ในชุดแรกนี้ ครอบคลุมประเด็นสนใจดังนี้: เรื่องการสร้างเครือข่ายประชาคมพุทธศาสนา อย่างซ้อนทับและสัมพันธ์กับเครือข่ายสังคมและวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคตอนบนของเอเชียอาคเนย์, ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์เครือข่ายความสัมพันธ์ดังกล่าวผ่าน *ตำนานพระเจ้า-*

เลียบโลก โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศทางภูมิศาสตร์เข้าช่วย; เรื่องพุทธศาสนาที่ถูกใช้เป็นเวทีหรือกลไกสำหรับการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์ กรณีกลุ่มชาติพันธุ์ “ผู้ไท” และ “บรู” ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย, โดยพิจารณาทั้งภายใต้บริบทของรัฐชาติสมัยใหม่และโลกาภิวัตน์; เรื่องขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่ใช้ปรัชญา “เศรษฐกิจ” ซึ่งถูกนิยามภายใต้อุดมการณ์พุทธศาสนาเป็นตัวขับเคลื่อน, กรณี “ตลาดอารียะ” ของชาวโศก; เรื่องพุทธศาสนากับการเมืองแบบ “อัตลักษณ์” พิจารณาผ่านการสร้างสถาปัตยกรรมในพุทธศาสนาแบบที่อิงด้านรูปแบบศิลปกรรมกับ “สยาม” ในเมืองพระตะบอง ประเทศกัมพูชา ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20, ซึ่งเป็นช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อที่อำนาจทางการเมืองของสยามเหนือพระตะบอง ได้ถูกท้าทายจากมหาอำนาจตะวันตก คือ ฝรั่งเศส กระทั่งในที่สุดสยามต้องสูญเสียอำนาจควบคุมพระตะบองไปโดยสิ้นเชิง; และ, เรื่องวัดกับการทำหน้าที่ทางสังคมในฐานะสำนักช่างท้องถิ่น รวมถึงรูปแบบการสัมพัทธ์กันทางวัฒนธรรมระหว่างท้องถิ่นกับราชธานี โดยเฉพาะในยุคสมัยของการฟื้นฟูงานช่างในเมืองเพชรบุรีสมัยรัชกาลที่ 5, ศึกษากรณีการปรับเปลี่ยนผังและกายภาพของเขตพุทธาวาสวัดใหญ่สุวรรณาราม จังหวัดเพชรบุรี.

ในท้ายที่สุดนี้ ผมขอขอบพระคุณหน่วยงานและบุคคลที่มีส่วนต่อความก้าวหน้าของงานในโครงการฯ ครั้งนี้ ได้แก่: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่สนับสนุนโครงการฯ ด้วยดีตลอดมา; องค์กรอื่นที่มีส่วนสนับสนุนการจัดประชุมวิชาการปีหนึ่งของโครงการฯ ตามรายชื่อที่ได้กล่าวถึงแล้วแต่ข้างต้น; ผู้ทรงคุณวุฒิ ที่ได้กรุณาวิจารณ์ผลงานในการประชุมวิชาการครั้งดังกล่าว พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะที่มีประโยชน์ต่อการปรับปรุงบทความ, ประกอบด้วย อาจารย์แม่ชีวิมุตติยา (รองศาสตราจารย์ ดร. สุภาพรรณณ บางช้าง), ศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. ประคอง นิยมานเหมินทร์, ศาสตราจารย์-เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์, รองศาสตราจารย์ สุมิตร ปิติพัฒน์, รองศาสตราจารย์ สุเชาวน์ พลอยชุม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โชติมา จตุรวงศ์, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อนุสรณ์ อุดมโน และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. กังวล คัชชิมา; กับในที่สุดคือกองบรรณาธิการวารสาร *สังคมวิทยา* มานุษยวิทยา โดยเฉพาะ อาจารย์พรณราย โอสถาภิรัตน์ บรรณาธิการบริหาร ที่ได้เป็นแม่ข่ายสำคัญ

ในการจัดพิมพ์วารสารฉบับนี้ รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านของทางวารสารฯ ที่ได้พิจารณา และให้ความเห็นที่มีประโยชน์ต่อผู้เขียนในการปรับปรุงต้นฉบับบทความด้วย.

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- นันทนา ชุตินวงศ์. 2533. *รอยพระพุทธบาทในศิลปะเอเชียใต้และเอเชียอาคเนย์*. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). 2540. *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. 2553. *รากเหง้าแห่งศิลปะไทย*. กรุงเทพฯ: ริเวอร์ บุ๊ค.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525ก. *พระสูตรและอรรถกถาแปล, เล่มที่ 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525ข. *พระสูตรและอรรถกถาแปล, เล่มที่ 13*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525ค. *พระสูตรและอรรถกถาแปล, เล่มที่ 23*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ยอร์ช เซเดส์. 2529. “จารึกศาลสูงภาษาเขมร (หลักที่ 1).” ใน *จารึกในประเทศไทย เล่ม 3: อักษรขอม พุทธศตวรรษที่ 15-16*. แปลโดย หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล และ ฉ้า ทองคำวรรณ, 159-163. กรุงเทพฯ: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- สิงฆะ วรรณสัย. 2553. *พุทธตำนาน พระเจ้าเลียบโลก*. พิมพ์เป็นธรรมบรณการ เนื่องในพิธีกฐินพระราชทาน ณ วัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร ลำพูน, 31 ตุลาคม 2553. เชียงใหม่: โรงพิมพ์นันทพันธ์.
- สุมิตร ปิติพัฒน์ และ เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2546. *คนใต้ในชื่อเหมา มณฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. 2552. *รัฐฉาน (เมืองไต): พลวัตของชาติพันธุ์ในบริบทประวัติศาสตร์และสังคมการเมืองร่วมสมัย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Adikaram, Edward W. 1946. *Early History of Buddhism in Ceylon: State of Buddhism in Ceylon as revealed by the Pāli commentaries of the 5th century A.D.* Ceylon: D.S. Pusewella.

- Assavavirulhakarn, Prapod. 2010. *The Ascendary of Theravadā Buddhism in Southeast Asia*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Cohen, Paul T. 2000a. "A Buddha Kingdom in the Golden Triangle: Buddhist revivalism and the charismatic monk Khruba Bunchum." *The Australian Journal of Anthropology* 11(2): 141-154.
- Cohen, Paul T. 2000b. "Lue across Borders: Pilgrimage and the Muang Sing reliquary in northern Laos." In *Where China Meets Southeast Asia: Social and cultural changes in the border regions*, edited by Grant Evans, Christopher Hutton and Khah Khun Eng, 145-161. Bangkok: White Lotus.
- Cohen, Paul T. 2001. "Buddhism Unshackled: The Yuan 'Holy Man' tradition and the nation-state in the Tai world." *Journal of Southeast Asian Studies* 32(2): 227-247.
- Dutt, Nalinaksha. 1970. *Buddhist Sects in India*. Calcutta: Calcutta Oriental Press.
- Filliozat, Jean. 1969. "Emigration of Indian Buddhists to Indo-China c. A.D. 1200." In *Studies in Asian History, Proceedings of the Asian History Congress, 1961*, 45-48. New Delhi: Asia Publishing House.
- Frasch, Tilman. 2001. "The Buddhist Connection: Sinhalese-Burmese intercourse in the Middle Ages." In *Explorations in the History of South Asia*, edited by Georg Berkemer, Tilman Frasch, Hermanh Kulke, and Jurgen Lutt, 85-97. New Delhi: Manohar.
- Geiger, Wilhelm. 1912. *Mahavaṃsa: The great chronicle of Ceylon*. London: Pali Text Society.
- Gombrich, Richard. F. 1988. *Theravāda Buddhism: A social history from ancient Benares to modern Colombo*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Griswold, Alexander B. and Prasert na Nagara. 1972. "King Lōdaiya of Sukhodaya and His Contemporaries, Epigraphic and Historical Studies, No. 10." *Journal of the Siam Society* 60(1): 21-152.

- Griswold, Alexander B. and Prasert na Nagara. 1973. "The Epigraphy of Mahādharmarājā I of Sukhodaya, Epigraphic and Historical Studies, No. 11, Pt. 2." *Journal of the Siam Society* 61(2): 91-128.
- Huntington, John C. 1985. "Sowing the Seeds of the Lotus: A journey to the great pilgrimage sites of Buddhism, Part I." *Orientalism* 16(11): 46-61.
- Huntington, John C. 1986a. "Sowing the Seeds of the Lotus: A journey to the great pilgrimage sites of Buddhism, Part II." *Orientalism* 17(2): 28-43.
- Huntington, John C. 1986b. "Sowing the Seeds of the Lotus: A journey to the great pilgrimage sites of Buddhism, Part III." *Orientalism* 17(3): 32-46.
- Huntington, John C. 1986c. "Sowing the Seeds of the Lotus: A journey to the great pilgrimage sites of Buddhism, Part IV." *Orientalism* 17(6): 28-40.
- Huntington, John C. 1986d. "Sowing the Seeds of the Lotus: A journey to the great pilgrimage sites of Buddhism, Part V." *Orientalism* 17(9): 46-58.
- Huntington, John C. 1987a. "Pilgrimage as Image: The cult of the Astamahapratiharya, Part I." *Orientalism* 18(4), 55-63.
- Huntington, John C. 1987b. "Pilgrimage as Image: The cult of the Astamahapratiharya, Part II." *Orientalism* 18(8): 56-68.
- Luce, Gordon H. 1956. "The 550 *Jātakas* in Old Burma." *Artibus Asiae* XIX(3/4): 291-307.
- Luce, Gordon H. 1969. *Old Burma – Early Pagan* (Vols. 1 - 3). New York: J. J. Augustin Publisher.
- Luce, Gordon H. and Ba Shin. 1961. "A Chieng Mai Mahathera Visits Pagan (1393 A.D.)." *Artibus Asiae* 24(3/4): 330-337.
- Masuda, Jiryō. 1925. "Origin and Doctrines of the Early Buddhist Schools." *Asia Major* 2: 1-78.
- Moore, Elizabeth, Hansjorg Mayer and U Win Pe, Shwedagon. 1999. *Golden Pagoda of Myanmar*. Bangkok: River Books.

- Norman, Kenneth R., 2007. "Aśoka Envoys and Buddhist Missionaries." In *Collected Papers Vol. VIII*, 183-198. Oxford: The Pali Text Society.
- Oldenberg, Hermann. 1879. *The Dipavamsa: An ancient Buddhist historical record*. London: Williams and Norgate.
- Rahula, Walpola. 1956. *History of Buddhism in Ceylon: The Anuradhapura period, 3rd century B.C. – 10th century A.C.* Sri Lanka: The Buddhist Cultural Center.
- Ray, Niharranjan, 2002. *An Introduction to the Study of Theravada Buddhism in Burma*. Bangkok: Orchid Press.
- Sirisena, William M. 1978. *Sri Lanka and South-East Asia: Political, religious and cultural relations from A.D. c. 1000 to c. 1500*. Leiden: E. J. Brill.
- Skilling, Peter. 1997. "The advent of *Theravāda* Buddhism to Mainland South-east Asia." *Journal of the International Association of Buddhist Studies* 20(1): 93-107.
- Skilling, Peter. 2003. "Dvāravatī: Recent revelations and research." In *Dedications to Her Royal Highness Princess Galyani Vadhana Krom Luang Naradhiwas Rajanagarindra on Her 80th Birthday*, edited by Chris Baker, 87-112. Bangkok: The Siam Society.
- Skilling, Peter. 2009. "Therāvada in History." *Pacific World: Journal of the institute of Buddhist studies* 11: 61-93.
- Skilling, Peter. 2014. "Precious Deposits: Buddhism seen through inscriptions in early Southeast Asia." In *Lost Kingdoms: Hindu-Buddhist sculpture of early Southeast Asia*, edited by John Guy, 58-68. Bangkok: River Books.
- Skilling, Peter, Jason. A. Carbine, Claudio Cicuzza and Santi Pakdeekham (eds.). 2012. *How Theravāda is Theravāda? Exploring Buddhist Identities*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Stadtner, Donald M. 2011. *Sacred Sites of Burma*. Bangkok: River Books.
- Taw Sein Ko, trans., 1925. *The Kalyānī Inscriptions Erected by King Dhammaceti at Pegu in 1476 A.D.* Bangkok: Bangkok Times Press, Limited.

- Than Tun U. 1988a. "Religion in Burma 1000-1300." In *Essays on the History and Buddhism of Burma*, edited by P. Strachan, 23-46. Scotland: Kiscadale Publications.
- Than Tun U. 1988b. "Mahākassapa and his tradition." In *Essays on the History and Buddhism of Burma*, edited by P. Strachan, 85-102. Scotland: Kiscadale Publications.
- U Thein Lwin, U Win Kyaing and Janice Stargardt. 2014. "The Pyu civilization of Myanmar and the city of Śrī Kṣetra." In *Lost Kingdoms: Hindu-Buddhist sculpture of early Southeast Asia*, edited by John Guy, 63-68. Bangkok: River Books.
- Woodward, Hiram W., Jr. 1997. *The Sacred Sculpture of Thailand*. Bangkok: River Books.
- Woodward, Hiram W., Jr. 2003. *The Art and Architecture of Thailand*. Leiden: Brill.
- Wyatt, David K. 2001. "Relics, Oaths and Politics in Thirteenth-century Siam." *Journal of Southeast Asian Studies* 32(1): 3-66.